

Mind magyar, mind horvát

A Zrínyiek a magyar és a horvát történetében. Szerk.: Bene Sándor – Hausner Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. 392 oldal

A már küllemre is nagyon mutatós tanulmánykötet, amelynek ötlete – a szerkesztők, Bene Sándor és Hausner Gábor előszava szerint – már 2000-ben megszületett, végül csak évekkel később (az OTKA és a Zrínyi Kiadó támogatásával) valósulhatott meg. Mivel a Zrínyi családdal foglalkozó kutatás mind Horvátországban, mind pedig Magyarországon rendkívül széles körű, a kötet szerkesztői azt a célt tűzték ki, hogy a Zrínyi család történetéről mint „komplex jelenség”-ről a két ország kutatóinak (négy horvát és nyolc magyar kutató vett részt a munkában) bevonásával egy az eddigieknél teljesebb képet rajzoljanak. A tanulmánykötet, ahogy a könyv borítóján is olvasható, egy hősgaléria, amelyben a család híres és kevésbé ismert alakjai elevenednek meg.

A kötet létrejöttéért is rendkívül figyelemreméltó, mert a közös munka utat nyithat a két nemzet kutatói számára az együttműködés felé. A Zrínyiek a 19–20. századi romantikus szemléletű történetírás révén mind a horvát, mind pedig a magyar nemzet identitás-alkotásában emblematisz szerepet játszottak. Mindkét nemzet kialakított a maga számára egy képet a családról, annak neves tagjairól, de az adott kor történelmi és politikai viszonyai közepette – sajnálatos, de érthető módon – a két ország kutatói általában figyelmen kívül hagyták a másik fél kérdésfeltevéseit, megközelítésmódját, kutatási eredményeit. Erre már a szerkesztők is felhívják a figyelmet az előszóban, s a kötet több szerzője is igyekszik historiográfiai kitekintést adni saját nemzetére Zrínyi-kutatásáról, annak sajátosságairól.

Az együttgondolkodásra szerencsés teret a horvát–magyar Zrínyi család története, mert tagjai horvátnak és magyarnak vallották magukat. Az eddigi nemzeti történetírások kisajátító látásmódjai és a másikénak akár ellent is mondó eredményei egy ilyen közös munka révén feloldhatók. Miután a „Zrínyi-jelenség” számtalan lojalitás- és identitás-kérdést vet fel, ahhoz, hogy minél objektívebb, széles alapokon nyugvó, teljesebb képet kaphassunk a mindkét oldal számára nemzeti hősöket felvonultató családról és a korról, amiben éltek, szükség van az együttműködésre, egymás eredményeinek elismerésére. Sajnos nem hagyható figyelmen kívül, hogy ennek a megvalósulásához megfelelő politikai környezetre van szükség.

A Zrínyiek élete, tevékenysége önmagában is lehetőséget ad az eltérő megközelítési módok további árnyalására. A kötet összeállítói több tudományterület (történettudomány, irodalomtörténet, művészettörténet) képviselőit hívták meg a közös munkára, ami még érzékletesebbé teszi a „komplexitás” jelentését.

Hősgalériát felvonultató történeti megközelítésű tanulmányok – tartva a kronológiai sorrendet – adják a kötet első részének vázát, amely munkákhoz szervesen kapcsolódnak a családdhoz, családtagokhoz kötődő irodalomtörténeti, illetve művészettörténeti értekezések. A Zrínyi család ősei, a brebiri Subics nemzetség középkori történetét tárgyalja Damir Karbić tanulmánya (*A brebiri Subicsok az örökös báni cím elvesztéséig (1322)* 15–38. old.). A szerző bevezetéképpen egy rövid, de átfogó horvát historiográfiai kitekintést ad arról, hogy évszázadok során miként változott a Subicsok megítélése, a „zsarnokok” kora hogyan vált „a horvát történelem egyik legdicsebb időszaká”-vá. (15–16. old.) A szerző, ha a jegyzetapparátus ezt kevésbé tükrözi is, egy mondat erejé-

ig utal a magyar középkorkutatás eredményeire: „a magyar történetírás nem foglalkozott külön a Subicsokkal, de jelentősen hozzájárult működésük korának egészében történő jobb megértéséhez.” (16. old.)

Karbić a horvát történetírást értékelve hangsúlyozza, még mindig túlsúlyban van a Subicsok dinasztikus politikájának bemutatása, ugyanakkor jelentős források elhanyagolása folytán nyitott kérdések maradtak történetiükkel kapcsolatban. Tanulmányában ezekre reflektálva ad újabb eseménytörténeti rekonstrukciót. A korábbi véleményeket értékelve, értelmezve tárgyalja például a Subicsok által is viselt ispán cím 12–13. században bekövetkező terminológiai váltását, annak körülményeit, a nemzetségen belül kibontakozó hatalmi harcot, amit összeköt a nemzetségi szerkezetnek a szűkebb agnátus rendszerébe való átalakulása. Ezzel együtt, illetve ezt követően részletesen taglalja a Subicsok birtokgyarapodásait, háborúit, politikai szerepvállalásukat és súlyukat a Magyar és a Horvát Királyságban. A tanulmány második felében pedig a nemzetség két jelentős alakjának, I. Pálnak (1270–1312) és II. Mladennek (1312–1322) az életútját, uralmát mutatja be. A szinte korlátlan hatalom birtoklásától (1277-re valamennyi tengermelléki dalmát város felett hatalmat gyakoroltak, az 1280-as évek elejére a középkori Horvátország nagy része a hatalmuk alatt állt), ami egyben a magyar királyi hatalom gyengeségét is tükrözte, eljutottak az Anjou uralkodók idején II. Mladen báni tisztségből való leváltásáig (1322) és a Subicsok hatalmának gyengüléséig, ezzel együtt pedig a királyi befolyás horvátországi növekedéséig.

A Zrínyi család kora újkori történetébe Pálffy Géza *Egy horvát–magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában* című tanulmánya (39–65. old.) vezet be bennünket. Karbićhoz hasonlóan Pálffy is felvonultatja a kapcsolódó jegyzetekben az elmúlt másfél évszázad Zrínyiekkel kapcsolatos forráskiadásait, monográfiáit, tanulmányait (az utóbbi-

akat a teljesség igénye nélkül) (60. old. 1–4. jegyzet). Tanulmányának középpontjában a két legismertebb családtag, a szigetvári Zrínyi Miklós és dédunokája, a költő Zrínyi Miklós alakja áll. A szerző egészen új megközelítéssel, a magyar történetírásban újszerű összefüggésben tárgyalja a két férfi életének szakaszait, kapcsolataikat és tevékenységüket. Felhívja a figyelmet arra, hogy az osztrák, német és cseh kutatók már az elmúlt két évtizedben bizonyították, hogy a Habsburg Monarchia arisztokráciájának egy-egy tagja esetében több különböző lojalitásról és identitásról lehet és kell is beszélni. Ez a társadalmi csoport határokat átívelő rokoni, gazdasági, politikai kapcsolatai és érdekei révén alkotta a Monarchia ún. „nemzetek feletti arisztokráciáját”, ami – Pálffy meghatározását használva – a Monarchia összetartó erejévé vált. A szerző úgy tekint a Zrínyiekre, mint ennek az arisztokráciának a képviselőire, és arra keresi a választ, hogy milyen helyet foglaltak el ebben a körben, a Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia politikai elitjében. Pálffy szerint a Zrínyiek példája hozzásegíthet bennünket „a Magyar Királyság eddig nem elég gondosan feltérképezett kora újkori működésének megértéséhez és egy realisabb 16–17. századi Magyar- és Horvátország-kép megrajzolásához”.

A szerző bemutatja, hogy a Zrínyiek családi kapcsolatrendszerük, katonai és politikai pályafutásuk révén milyen módon váltak a horvát és a magyar elit tagjaivá, és hogyan lettek a Monarchiát „összetartó” arisztokrácia részei. Személyükben a különböző lojalitások és identitások természetesen gyakran összeütközésbe kerültek (például ha egyidejűleg voltak a Habsburg kormányzat vagy hadsereg tisztviselői és egyben országos és rendi főméltóságok betöltői, továbbá saját birtokaik védelmezői stb.), de nem zárták ki egymást. Rendkívül izgalmas kérdés, hogy egyáltalán miért volt fontos és hogyan lehetett mindezt – lojalitást és patriotizmust – összeegyeztetni.

A költő Zrínyi Miklós esetében Pálffy néhány, a 19–20. század romantikus történetírásának máig fennálló és a köztudatba is erősen beépült megállapítását is helyre teszi: 1. 1663 őszén Zrínyi Miklós nem volt a Magyar Királyság katonai főhadparancsnoka, hanem „I. Lipót megbízásából a beteg Wesselényi Ferenc nádor katonai hatáskörét a Dunántúlon ellátó országos főkapitány” (55. old.); 2. az 1664-es téli hadjárat nem Zrínyi magánakciója volt, hanem folyamatosan az Udvari Haditanáccsal egyeztetve cselekedett; 3. Zrínyi nem gondolkodott egy a Habsburg Monarchiától elszakadó, független Magyar Királyságban, sem önálló magyar nemzeti hadseregben, de természetesen minél nagyobb önállóságot kívánt a királyság számára; az állandó hadsereg felállításának gondolata pedig a határvédelem modernizációjával köthető össze.

A „hősgaléria” első szoros értelemben vett életrajza, Bessenyi József *Szigetvári Zrínyi Miklós* című tanulmánya a hagyományos történetírás folytatásának tekinthető. (67–86. old.) Követve az életpályáját, szerepet kap a tanulmányban Zrínyi IV. Miklós kevésbé ismert ifjúkora. A köztudatban szigetvári hősként emlegetett nemes katona alakját némileg árnyalni tudja a szerző, hiszen Zrínyit az 1526-ot követő időszak belső háborúinak „kíméletlen résztvevője”-ként és „birtokszerző”-ként emlegeti. (68. old.) A katonai és politikai karrier lépcsőfokainak, a birtokgyarapítás körülményeinek felvázolását követően, amely mögött tekintélyes kutatómunka áll, Bessenyi munkásságát ismerve érthető módon nagy hangsúlyt kap annak a politikának a bemutatása, amelyet Zrínyi a két király, Szapolyai János és I. Ferdinánd viszálya idején folytatott. A tanulmány nagy részét pedig Szigetvár 1566. évi ostromának és elestének érzékletes megrajzolása teszi ki. Az események leírása közepette a szerző említést tesz arról, hogy a Habsburgok Bécs védelmét tartották szem előtt (86. old.), azonban az udvar politikájának kibontása kevésbé kap teret az írásban.

A két nagyhírű Zrínyi mellett ezidáig a horvát történetírásban is, de a magyarban mindenképpen háttérbe szorultak szigetvári Zrínyi Miklós közvetlen leszármazottai: fia, IV. György (1549–1603) és unokája, V. György (1599–1626). Nataša Štefanec tanulmányának (IV. és V. *Zrínyi György*, 87–112. old.) köszönhetően az elődhez képest nem kevésbé jelentős két Zrínyi kerülhetett a figyelem központjába. Külön öröm, hogy a téma szakértőjétől magyar nyelven is olvashatunk. Miután a 16. században a Subics-Zrínyiek a Magyar Királyság egyik legnagyobb főúri nemzetségévé emelkedtek, nem kis feladatnak bizonyult a megszerzett hatalom megtartása, illetve növelése. Ez pedig elsősorban Zrínyi IV. Györgyre hárult, aki harminchét éven keresztül volt a család feje. A szerző az ő életének, tevékenységének bemutatásával együtt, azzal párhuzamosan kitér a báni tisztséget is betöltő fiú, V. György szerepére is. Felhívja a figyelmet arra, hogy a viszonylag fiatalon (27 évesen) elhunyt Zrínyi V. Györgyről keveset tud a szakirodalom, a téma további kutatást és a meglévő, de nagyon szerteágazó források rendszerezését igényli.

A Zrínyieknél a birtokok megtartását és a további birtokszerezéseket preferáló birtokigazgatási tevékenységének bemutatása mellett a családon belüli szerepvállalásokra is kitér a szerző. IV. György halálát követően VI. Miklósrá hárult a birtokigazgatás terhe, a fiatalabb fiút, V. Györgyöt pedig elsősorban katonaként ismerjük, és csak bátyja 1625-ben bekövetkezett halála után vált a birtokok igazi irányítójává. A hatalmas Zrínyi-birtok megosztása már kettejük idejében felmerült, de erre a következő nemzedék, György fiai, Péter és VII. Miklós idején került sor.

A továbbiakban Štefanec azt tárgyalja, hogy a családnak a birtokokból befolyó jövedelmeken túl milyen bevételi forrásai voltak. A legálisnak tekintett kereskedelmen, útvám szedésen, bányászon, pénzverésen (1529-től) kívül a Zrínyiek bekapcsolódtak a velencei és más hajók fosztogatásába is, ezt

pedig erkölcsileg azzal próbálták igazolni, hogy a köztársaság valójában az oszmánoknak szállított árut. A család mindennapjaihoz tartozott az állandó háborús helyzethez igazodva a katonáskodás: kerületi és végvidéki főkapitányokként teljesítettek szolgálatot a végeken, de a báni tisztség viselését kevésbé tartották „kifizetődőnek” az időszakban. A jelentős magánhadsereggel is rendelkező két György katonai tevékenysége alatt a katonáskodásban, illetve a Bécshez való viszonyukban változás ment végbe: míg V. György idején a hadakozás az udvartól eléggé függetlenül ment végbe, addig „V. György alatt érezhető a Zrínyiek fokozottabb engedelmessége és felelőssége az udvar irányába”. (95. old.) Ez beleilleszkedik abba a folyamatba, amelynek során a Habsburgok joghatósága fokozatosan megszilárdult a Magyar Királyság felett.

A Zrínyiek gazdasági és katonai tevékenysége mellett a tanulmányban jelentős helyet kap a szellemi élet, a kultúra területén való szerepvállalásuk. A kor szokásainak megfelelően a fiatal Zrínyi fiúk is valószínűsíthetően külföldi tanulmányutakon vettek részt, majd családfőként jelentős mecénási tevékenységet folytattak. Külön fejezetben tesz említést Štefanec a birtokokon folytatott építkezésekről és az ugyancsak a birtokokon helyet kapó könyvnyomtatás támogatásáról. A tanulmány utolsó fejezetében pedig a Zrínyiek vallási irányultságáról esik szó, hogy miként és milyen körülmények között kell értelmezni IV. György protestantizmusát, illetve V. György katolicizmusát.

Bitskey István és a horvát szerzőpáros, Zrinka Blažević és Suzana Cocha tanulmányai ugyan illeszkednek a kronológiai sorrendbe, de a Zrínyi család következő generációjának híres testvérpárját saját műveiken keresztül mutatják be. Bitskey tanulmányának (*Virtus és poézis. Önszemlélet és nemzettudat Zrínyi Miklós műveiben*, 113–136. old.) középpontjában a költő Zrínyi Miklós személye és az írásaiban megfogalmazott önszemlélet és nemzettudat vizsgálata áll. Azt a Zrínyi-értékrendet próbálja

megvilágítani a szerző, ami képes volt a sokoldalúan művelt 17. századi főúr jellemvonásait és ugyancsak sokrétű tevékenységét harmonikus egységbe rendezni. Zrínyinek a szerző által felvonultatott és bőségesen idézett irodalmi, hadtudományi művei, de magánlevelei is egy, már a korban toposszá vált kettős hivatástudatról vallanak: hadvezérnek és költőnek lenni. Zrínyi önreprezentációjában a virtus a központi kategória, az „okos vitézség”. (123. old.) Ez lett értékrendjének alapja és önjellemezésének kulcsfogalma, Bitskey tanulmányában ennek tartalmát, sokrétűségét igyekszik kibontani.

Az önreprezentáció részeként a nemzeti önszemlélet feltárása a következő megvizsgálendő kérdés a szerző számára. Felmerül, hogy miután a Zrínyi testvérek egyszerre vallották magukat horvátnak és magyarnak, milyen közösségi identitás határozta meg Zrínyi Miklós szereptudatát, és hogy ezt a közösséget – Zrínyi szemlélete szerint – milyen kohéziós tényezők formálták eggyé. Ehhez kapcsolódva Bitskey kitér annak vizsgálatára, hogy Zrínyi – főként utolsó művében, *Az Török affium ellen való orvosságban* – milyen képet alkot más népekről. A szerző azért tartja fontosnak ennek vizsgálatát, mert „az idegenkép mindig tükörkép is, nemcsak a bemutatás tárgyáról, hanem a bemutató személyiségéről, önképéről, másokkal szemben támasztott igényéről is árulkodik.” (130. old.) Az önmagukban is értékes írásokat magában foglaló tanulmánykötetet még érdekesebbé és figyelemre méltóbbá teszi, hogy több esetben a látszólag egymástól távol eső dolgozatok reflektálnak egymásra. Pálffy Géza fentebb említett munkája a Habsburg Monarchia arisztokráciájába tartozó Zrínyi Miklós személyét a többféle lojalitás és többféle identitás oldaláról közelíti meg, ugyanakkor Bitskey magának Zrínyinek a személyéből kiindulva mutatja be, hogy ez a vitathatatlan többféleség mégiscsak eggyé válik a hadvezér és költő önszemléletében.

Zrinka Blažević és Suzana Coha: *Zrínyi Péter – a hősteremtés irodalmi modelljei és stratégiái* (137–164. old.) című tanulmányának első része a költő Zrínyi Miklós kiemelkedő jelentőségű művéhez, az *Adriai tengernek Syrenaia*-hoz tér vissza, hogy bemutassa a kor kultúrpolitikai hátterét, a közösséget, amelyhez a szerző szólni kívánt, és a mű szimbólumrendszerét. Már önmagában is jelképes értelmű, hogy a politikai mozgósítás programját hordozó munka horvát adaptációját (mert nem egyszerűen fordításról van szó!) Zrínyi Péter készítette el. Blažević és Coha a két mű vizsgálatával azt igyekeznek feltárni, hogy azok miképpen reprezentálják a befogadó közösségek (magyar és horvát) különbözőségeiből és a szerzők eltérő politikai és kulturális szerepvállalásából adódó eltéréseket.

A tanulmány második fele már elsősorban Zrínyi Péter személyével, illetve a körülötte és a Frangepán Ferenc alakja körül kialakult mítoszokkal foglalkozik. Amíg a magyar szakirodalomban és a köztudatban is többnyire vértanúként, nemzeti hősként tűnnek fel, a horvát nyelvű korabeli irodalom nem sajnálkozott a halálukon, abban „az események logikus végkimenetelét és a résztvevők által megszolgált büntetést” látták. (145. old.) A tanulmány ezen részében (II–IV. alfejezet) Blažević és Coha napjainkig menően végigkísérik azt a folyamatot, amelynek során a 19. században megjelenő Zrínyi–Frangepán hőskultusz megerősödött és az éppen regnáló politikai ideológiák eszközüvé vált. Ezzel együtt pedig betekintést kapunk a horvát irodalomtörténetbe is.

A kötet soron következő három tanulmánya egy újabb egységet képez, a Zrínyi család következő nemzedékének fiait és nagyhírű lányát mutatják be. Hausner Gábor a költő Zrínyi Miklós fiának, Zrínyi Ádámnak sokat ígérő, de rövid életútját ismerteti (*Zrínyi Ádám* 165–180. old.). Az apa 1664-ben bekövetkezett halála után árván maradt Ádám nevelése és a birtokok igazgatása az anyára, Löbl Mária Zsófia grófnőre maradt. Zrínyi Ádám Bécsben ki-

tűnő oktatásban részesült, és bejáratos volt az udvarba. A törökellenes harcok családi hagyományának követőjeként pedig fiatalon bekapcsolódott a küzdelmekbe, a visszafogó háborúkból a császári hadsereg tisztjeként, alezredeseként ért el sikereket, ám 1691-ben a szalánkeméni csatában életét vesztette. Mivel utód nélkül halt meg, az udvar kihaltak nyilvánította a család fiú ágát, ezzel birtokaik visszaszálltak az uralkodóra. Azonban ekkor még élt a kivégzett Zrínyi Péter fia, Zrínyi János Antal – bár a király örökös fogságában. Az ő tragikus sorsáról Varga J. János ír tanulmányában (*Zrínyi János Antal, a király foglya*, 207–218. old.). Zrínyi János Antal élete is alakulhatott volna olyan reményteljesen, mint unokafivéréé, hiszen – bár a családot az apa kivégzését követően birtokaik elvesztése is sújtotta – I. Lipót gyámsága alatt tanulhatott Prágában, majd a császári-királyi hadsereg tisztje lett. A bizalmatlanság és a gyanú árnyéka azonban mindvégig körülvette, ráadásul testvére Thököly Imre felesége lett. Majdhogynem törvényszerű, hogy 1683-ban, amikor az oszmán sereg Bécsset ostromolta, éppen ez a fiatalember keveredett felségárulási ügybe. Varga J. János tanulmánya körüljárja az 1683. év eseményeit, sorra veszi a rendkívül hiányos forrásanyag tanulságait, és arra keresi a választ, hogy Zrínyi János Antal bűnös volt-e, vagy a körülmények áldozata lett.

A magyar történetírás az előbbi két Zrínyi fiúnál jelentősen több figyelmet szentelt Zrínyi Ilona személyének. R. Várkonyi Ágnes munkássága során több monográfiájában és tanulmányában foglalkozott eddig is Zrínyi Ilona alakjával, a jelen tanulmány (*Zrínyi Ilona*, 181–218. old.) pedig a grófnő életéről és tevékenységéről való eddigi kutatások összegzésének is tekinthető. Zrínyi Ilona híres-hírhedt apa gyermekeként és híres-hírhedt főurak asszonyaként tragédiák sorát élte meg, és saját tetteivel, jellemével, egész életével ott hagyta nyomát történelmünkben. R. Várkonyi Ágnes felteszi a „valójában ki volt Zrínyi Ilona?” kérdést, és en-

nek megválaszolására fogja össze az eddig összegyűlt jelentős mennyiségű forrásanyagot. Bár az elmúlt évtized történeti kutatásainak témafelvetései javitanak a helyzeten, a szerző véleménye szerint a kor nőalakjai méltatlanul háttérbe szorultak történetírásunkban. R. Várkonyi Ágnes Zrínyi Ilona alakjának megrajzolását születési körülményeinek felvázolásával, a születési éve körüli bizonytalanság aprólékos ismertetésével kezdi, majd rendkívül érzékletes módon mutatja be a lányt, a fejedelemszöveget és Munkács védelmezőjét. A gyermek- és ifjúkor bemutatása kapcsán feltűnik az otthoni környezet, a művelt és többnyelvű család szinte idilli légköre, majd a tragikus sorsú apa és testvérek alakja is. Mindeközben R. Várkonyi Ágnes megrajzolja magát a korszakot is, a főúri családok udvarait, azok rendjét, házasságkötési szokásait, melyek természetesen a Zrínyiek életét is meghatározták. Zrínyi Ilona élete fordulópontjainak háttérében pedig felvillannak a magyar történelem sorsfordító eseményei is, amelyek jelentősen befolyásolták az ő személyes életét.

Kilépve a hősgalériából, a kötet első részének utolsó tanulmánya a képzőművészet oldaláról közelíti meg a már sokat emlegetett „Zrínyi-jelenséget”. Tüskés Gábor *A szigetvári és a költő Zrínyi Miklós képi ábrázolásai* (219–268. old.) című munkájának középpontjába ismételtelen a két leghíresebb Zrínyit állítja, de egy, az eddigiektől nagyon is eltérő aspektusból közelít hozzájuk, a róluk készült képi ábrázolások bemutatása és elemzése révén. A szerző nem pusztán művészettörténeti leírását adja a tanulmányban is helyet kapó alkotásoknak, hanem bemutatja magának a Zrínyi-ikonográfiának a történetét, szakaszait is. Ez a munka is szervesen kapcsolódik a kötet korábbi történeti, irodalomtörténeti tanulmányaihoz, hiszen ezzel az ikonográfiai vizsgálattal ő is a Zrínyi-kultusz változásának a problematikáját járja körül. Ahogy a korábbi tanulmányok is bemutatták, hogy a Zrínyi hősök miként váltak az adott kor ideológiáját,

a politikai környezetet, a történelmi helyzetet tükröző eszközökké, úgy Tüskés Gábor mindezt a képi ábrázolások formai és funkcionális változásain keresztül tárja fel. A feldolgozott gazdag és formailag is változatos anyag a kortárs ábrázolásoktól a 20. századi alkotásokig terjed.

A tanulmánykötet különálló részét képezi a függelék, amely három forrásszöveget tartalmaz. Ezek bevezetéseként itt kapott helyet Bene Sándor *A Zrínyiek: egy család-történet története* (271–319. old.) című tanulmánya, amelynek első része a forrásként közölt Marcus Forstall-féle családtörténetet (*Marcus Forstall: A Zrínyi grófok hősi családjának története* 321–378. old.) és létrejöttének körülményeit mutatja be. A *Stemmatographia* (családfaleírás) írására megbízást adó Zrínyi Miklós kapcsán a szerző azzal foglalkozik, hogy a genealógiának milyen identitásképző funkciója van. Az, hogy milyen ősök kapnak helyet a családfán, megmutatja, hogy Zrínyi „személyiségének melyek azok az alapvonásai, amelyekre nem akar okszerű magyarázatot adni sem magának, sem másnak”. (272. old.) A családtörténet megvalósulását befolyásoló tényezők között szerepel Zrínyi Miklós „nosztalgikus heroizmusa”, vonzódása a vert hősköz, továbbá a család, a nemzetség és a nemzet 17. század közepi összetett viszonya (horvát származás, Habsburgokhoz lojális Zrínyiek, államjogi lojalitás a Magyar Korona irányába, Subics eredet kérdése). Mindezt tovább árnyalja a korban kibontakozó korai nacionalizmus. A felmerülő problémákra pedig a *Stemmatographia* „sajátos, invenciózus, olykor szellemes” válaszokat ad. A tanulmány első részében kapott helyet a családtörténet szerzőjének, a „forró fejű ír” szerzetesnek, Marcus Forstallnak az életútja és – a kutatók számára régről ismert – ún. Forstall-anyag tartalmának bemutatása is. A kutatás azonban eddig nem foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a Zrínyiek a családtörténet megírásával/megíratásával mit is akartak elérni, ahogy nem vizsgálták Forstall művét a műfaji tradíció irodalomtörténeti

összefüggéseiben sem. Bene Sándor ismereti a családtörténet megvalósulás előtti tervezetét is, majd bemutatja a *stematographia* kritériumainak változását, műfaji meg erősödésének folyamatát, amit erősen befolyásolt a humanista filológia forráskritikai módszerének fejlődése. A szerző kitér arra is, hogy mindennek nincs magyar hagyománya. „Annál, ami benne van a *Stematographiában*, talán csak az az izgalmasabb, ami hiányzik belőle.” (291. old.) Erről és ennek okairól pedig az első rész utolsó fejezetében olvashatunk.

A tanulmány második felében a szerző kissé szokatlan módon, de indokoltan napjainktól kezdve kronológiailag visszafelé haladva vizsgálja a Zrínyi-stematographia recepcióját, és azt a pontot keresi, amikor „a horvát és a magyar kulturális – majd később politikai – emlékezet elválása bekövetkezett”. (294. old.) A következőkben rövid összefoglalót ad arról, miként vált a genealógia „a 17–18. század folyamán szisztematizált új „államtudomány” diplomáciai és aktuálpolitikai szempontból is hasznosítható elemévé”. (304. old.) Befejezésésképpen pedig áttekinti, hogy a 20. századi politika miként használta fel a Zrínyi-genealógiát.

Mindezek után pedig egy értelmezést kapunk arra, hogy mit is jelenthetett a Zrínyiek számára a „mind magyar, mind horvát” kifejezés.

Az ötlet és a közös munka eredményeképpen tartalmilag nagyon gazdag munka került napvilágra. Talán nem is szabadna megjegyezni néhány formai kívánnivalót, amelyek a kötet érdemeiből nem vonnak le, ugyanakkor egy ilyen reprezentatív munka megkívánja, hogy minél kevesebb elütés legyen benne. Az olvasók dolgát pedig jelentősen könnyítette volna, ha egységesítik a tanulmányok hivatkozási rendszerét. A mind a szakma, mind pedig a szélesebb olvasóközönség számára is értékes tanulmánykötetet olvasva kifejezetten izgalmas és gondolatébresztő, hogy ugyanazt a problémakört eltérő nemzetiségű és különböző tudományterületen működő, más-más történetírói hagyományt követő kutatók járják körül írásaikban. Csak remélni lehet, hogy a későbbiekben is – talán éppen ennek a munkának az indíttatására – sok hasonló tanulmánykötet kerül az olvasók kezébe.

TÓTH HAJNALKA